

ISKUŠENJA POPULARNE KULTURE

**Nikola Božilović, *Ogledi o popularnom*,
Filozofski fakultet u Nišu, Niš, 2016.**

Najnovija knjiga sociologa kulture Nikole Božilovića pod naslovom *Ogledi o popularnom* objavljena je 2016. godine u izdanju Filozofskog fakulteta iz Niša. Autor je redovni profesor Sociologije kulture i Sociokulturne antropologije na pomenutom Fakultetu. *Ogledi o popularnom* sadrže sedam naslova (sa odgovarajućim podnaslovima): „Značenja popularnog“; „Globalizacija kulture i novi identitetski obrasci“; „Estetika popularnog“; „Komunikacija popularnog“; „Publika popularnog: Od Eka do Fiska“; „Urbane potkulture i muzičke preferencije: tediboji i rokeri“; „Antinomije jugoslovenskog rokenrola šezdesetih“. Od priloga knjizi dati su rezimei na engleskom jeziku (svih naslova ponaosob), bogata bibliografija domaćih i stranih autora i registar imena, uz nekoliko odgovarajućih fotografija.

Knjiga o kojoj je reč predstavlja skup ogleđa i studija posvećenih u celosti fenomenu popularne kulture. Autor razmatra istorijske i društvene uslove nastanka i razvoja ove kulture. Centralni ogleđi posvećeni su analizi i eksplikaciji estetskih i društvenih dometa popularne kulture: komunikacije, publike i ukusa. Tri studije (a. estetika, b. komunikacija i c. publika popularnog) formiraju osnovni „lepak“ koji drži preostale teme zajedno. Na taj način dobijena je jedinstvena celina o smislu, značenjima, današnjim dometima i perspektivama

popularnog. Ukratko, pisac je glavnim tokom analize uspeo da pruži celovitu sociološku sliku popularne kulture, počev od njenog određenja, preko razlikovanja od narodne i masovne kulture, do predstavljanja njenih savremenih izražajnih vidova.

Prvi naslov u knjizi odnosi se na *značenja popularnog*. U njemu se pravi razlika između narodne, masovne i popularne kulture i ispituju kodovi popularne kulture koji su uticali na radikalne promene kulturne (estetske) produkcije i recepcije. Autor ističe da popularna kultura deluje izvan utvrđenih društvenih institucija, kakve su crkva ili obrazovne institucije. Pri svemu tome, zaključuje da „popularna kultura nije uniformni fenomen već polje koje predstavlja refleksiju sveta na kome se ukrštaju najrazličitija značenja“ (str. 18). Popularna kultura, po Džonu Fisku, teži preterivanju, ali ne vulgarnom i melodramatičnom, već parodičnom koje se ruga konvencionalnom. U vezi sa tim, Božilović kodove popularne kulture vidi kao nestalne, višesmislene i slobodne u izrazu.

U odeljku pod naslovom *Globalizacija kulture i novi identitetski obrasci* autor usredsređuje pažnju na globalizaciju kulture i promene kulturnih identiteta u različitim fazama razvoja društva. Teoretičare globalizacije on razvrstava na globo-

optimiste i globo-skeptike, a samu globalizaciju smatra najavom krize identiteta koja jednako pogađa personalni identitet i porodicu kolektivnih identiteta. Istovremeno se vrši polarizacija identiteta u modernom društvu i postmodernom svetu. Dok u prvom dolazi do umnožavanja, ambivalentnosti i heterogenosti identiteta, identitet u postmodernom društvu konstruiše se u mišljenju razlike. Značajna su autorova zapažanja koja se tiču novih kulturnih i identitetskih obrazaca, a posebno poglavlje o „postmodernom zaokretu“ popularne kulture, u kome dolaze do izražaja, Baumanovom terminologijom rečeno, „savremene igre identiteta“ u vremenu „fluidne modernosti“. „Popularna kultura postmodernog doba“ – veli Božilović, „u potpunosti se uklopila u novi duh epohe, ali je i sama doprinela njegovom konstituisanju i profilisanju. Zbog toga što mediji postaju kulturni okviri identitetskog oblikovanja, individue grade svoje identitete u interakciji sa medijskim konstrukcijama stvarnosti“ (str. 35).

Naslovom *Estetika popularnog* započinje suštinska obrada centralne ideje ove knjige. Reč je o estetici koja obuhvata principe stvaralaštva i komunikacije umetničkih vrsta koje se deklarišu kao „popularne“, a koje često prati negativan predznak trivijalnog, jeftinog, lakog i zabavnog. „Popularno“ je, inače, relacioni termin i određuje se naspram umetnički „visokog“, koga prate atributi kvalitetnog i ozbiljnog. Božilović zastupa tezu da tendencija savremene umetnosti ide ka popularizaciji estetskog izraza, kao i to da popularne forme mogu da imaju vrlo ozbiljne i angažovane pristupe. Pored filma, „lake“ književnosti, pop i rok muzike, grafita i stripa, autor

smatra da attribute popularnog u širem smislu zaslužuju i umetničke vrste iz estetskog korpusa pop-arta, hepeninga ili performansa. Svi vidovi alternativnog izraza (u odnosu na klasične, etablirane umetnosti) jesu popularni, kako u stvaralačkom postupku tako i u načinu komunikacije sa publikom. Estetika popularnog, smatra Božilović, obuhvata kreativnu i receptivnu stranu popularnog kao nerazlučivo jedinstvo umetničkog postupka, čime daje podstreke za dekonstrukciju klasičnog estetičkog mišljenja. Procesi demokratizacije društva i tehnološki prosperitet učinili su da umetnosti i ukusi danas relativizuju svoje granice. U takvoj vrsti demokratske simbioze i visoka i popularna umetnost postižu rezultate na planovima na kojima su do tada bile „deficitarne“. Popularna umetnost u tom odnosu ne postaje kopija klasične umetnosti, već na svoj prepoznatljiv način proizvodi osećaj uzvišenosti i oduševljenja. Zanimljivo je da u ovom poglavlju knjige „defiluju“ mnoga poznata imena iz sveta popularne kulture i pop-arta, poput Merilin Monro, Elvisa Preslija, Bitlsa, Dorsa, Džimija Hendriksa, Endija Vorhola, Džeksona Poloka, Roja Lihtenštajna i drugih. Kod Božilovića, oni se (ne kao uljezi, već kao ravnopravni stvaraoci) druže sa pripadnicima elitnog sveta umetnosti, kao što su Musorgski, Vivaldi, Rahmanjinov, Grig, List ili Hačaturijan.

Poglavlje *Komunikacija popularnog* posvećeno je problematici *komunikacije popularne kulture*. U njemu se obrađuje estetska i socijalna komunikacija popularne literature, filma, pop i rok muzike. Autor u ovome delu knjige, s jedne strane, vrši analizu glavnih formalno-estetskih postupaka ugrađenih

u stvaralački izraz popularnog. S druge strane, on se bavi socijalnim komponentama komunikacije popularne umetnosti, koje se odnose na industrijske, tržišne i komercijalne aspekte. Na kraju, razmatraju se zvezde popularne kulture, kao komunikatori. Profesor Božilović ih dodaje kao novu, čak ključnu, kariku u već poznatom lancu komunikacije koga čine autor, delo i publika. Zvezde (filma, popularne muzike) jesu aktivni faktori komunikacije i njeni nosioci. One su posrednici preko kojih publika uspostavlja odnose sa autorima (piscima, režiserima, kompozitorima) i delima u kojima se te zvezde pojavljuju.

Publika popularnog u ovoj knjizi analizuje se na primeru shvatanja Umberta Eka i Džona Fiska. Reč je o komparativnoj analizi koja se vrši sa sociološko-estetičkog polazišta. Nikola Božilović u podnaslovima „Otvorena forma“ i „Slobodna i potentna publika“ konstatuje da se radi o dvojici teoretičara čiji su opusi različiti kako po opsegu, tako i po teorijskim aspiracijama, ali koji su bliski u tretmanu publike popularne kulture. Oni publiku tretiraju kao slobodnu, aktivnu i kreativnu i smatraju da ona, manje ili više, učestvuje u činu stvaranja i konačnom uobličavanju dela. Publika, dakle, nije samo primalac estetskih poruka nego i njihov kreator. Za Fiska je, na primer, izučavanje popularne kulture svojevrsno propitivanje cirkulisanja značenja teksta, a svaki čin kulturne potrošnje je i čin proizvodnje značenja. Međutim, dok kod Eka „otvorenost“ ne znači neodređenost i stvaranje u haosu nekontrolisane slobode, dotle Fisk daje publici potpunu slobodu u izboru značenja i zadovoljstava, ističe Božilović.

Poslednja dva naslova monografije *Ogledi o popularnom* odnose se na estetske i socijalno-komunikacijske elemente pop i rok muzike, publike i ukusa. U prvom, koji ispituje muzičke preferencije određenih urbanih potkultura, autor se bavi propitivanjem smisla i značenja ranih potkultura, nastalih u drugoj polovini XX veka. On ističe povezanost potkultura i muzičkih stilova u miljeu urbanog društva. Studija slučaja u ovom poglavlju odnosi se na potkulturne stilove tediboja i rokera kao prvih grupa mladih buntovnika. Kod njih dolazi do izražaja povezanost urbanih stilova života (mesta okupljanja, načini odevanja, frizure, maskulinizam, nasilničko ponašanje, žargon) sa muzičkim preferencijama određenih rokenrol stilova (rokabili, hard rok, hevi metal). Autor, takođe, ispituje tendencije i aktivnosti mladih u tzv. novim društvenim pokretima i ukazuje na kulturne prakse primerene duhu postindustrijskog, informatičkog društva.

Božilović je završni deo knjige posvetio otkrivanju i objašnjenju *antinomija jugoslovenskog rokenrola šezdesetih godina* prošloga veka. On odgovara na pitanje kako je rok kultura kao fenomen kapitalističke i imperijalističke Amerike našla mesto na mapi socijalističke Jugoslavije. Pri tom polemíše sa teoretičarima zavere, po kojima je rokenrol imao ulogu „trojanskog konja“ koji će, navodno, pospešiti rušenje komunizma. Suprotno njima, kao razlog brzog i toplog prijema rokenrola od strane mladih Jugoslovena, Božilović navodi utemeljenu tradiciju džezza i zabavne (alias popularne) muzike u nas, na koju se rokenrol nadovezao i koju

je svojim estetskim inovacijama obogatio. Prijem rokenrola od strane jugoslovenskih vlasti, međutim, nije tekao bez problema. Protivrečnosti su, po autoru, proizlazile iz karaktera društvenog sistema i tradicionalističkog kulturnog obrasca.

Knjiga *Ogledi o popularnom* je za sada poslednja, petnaesta po redu u stvaralačkom opusu Nikole Božilovića. Pojednim fenomenima popularne kulture (film, popularna literatura, strip, pop muzika i dr.) Božilović se bavio i u nekim ranijim delima (*Filmska komunikacija, Odiseja filma, Kič kultura, Umetnost/kreacija/komunikacija, Rok kultura, Izvan glavnoga toka – sociologija muzičkih potkultura*). U ovom delu on se bavi popularnom kulturom kao integralnom celinom, onom koja nosi belege društava u kojima je nastala i razvijala se, a kojima je, takođe, utisnula pečat sopstvene kulturne osobenosti. Jedna od osnovnih ideja koja se proteže tokom celog piščevog izlaganja je sledeća: Popularna kultura perioda globalizacije i „druge moderne“ izbrisala je strogu demarkacionu liniju između visoke kulture i oblika popularnog muzičkog izraza i time obeležila aktuelni civilizacijski trend. Zapravo, ulaskom popularne umetnosti u „zabran“ visoke umetnosti nagoveštena je posmoderna epoha, čija se najvidljivija odlika odnosi upravo na brisanje granica između visoke i popularne umetnosti i uvođenje umetnosti u svakodnevni život. Iz mnoštva zanimljivih, a teorijski validnih pitanja može se zapaziti autorov nezavisan i originalan pristup. Taj pristup ne predstavlja kompilaciju gotovih i već poznatih „rešenja“, već pokreće mnoga pitanja. Odgovori koje on daje nisu autorski pretenciozni već

otvoreni – za drugačija mišljenja, za dopunjavanja i dovršavanja, za nove inicijative, za kritičko promišljanje i rasuđivanje. Posebno valja izdvojiti Božilovićevu „Prolegomenu za jednu estetiku popularnog“, u kojoj on tvrdi da je, kao i u slučaju „ozbiljne“ muzike, „popularna muzika za njene slušaoce jednako objekt estetskog i simboličkog interesa“. Prihvatanjem nekih estetskih principa visoke kulture, popularna kultura doprinosi ukidanju hijerarhizacije koja postoji u svetu umetničkog stvaralaštva. S druge strane, popularno utiče na dehermetizaciju dela visoke kulture. Štaviše, Božilović otkriva da su kreativni alternativci još šezdesetih godina minulog veka koristili postupke koji leže u korenu današnjeg posmodernog stvaralaštva. Po njemu i po drugim autorima na koje se on poziva, Bitlsi markiraju prelaz moderne u postmodernu, a osim njih i druge grupe, poput The Kinks i The Who, uvele su u popkulturnu praksu ideju „koncepta“ i druge posmoderne postupke: eklektizam, samoreferencu, parodiju i mešanje žanrova (str. 54).

Pozivajući se na najznačajnije teoretičare popularne kulture, nekadašnje i sadašnje (M. Brejk, A. Koen, E. Moren, D. Mekdonald, A. Kloskovska, D. Hebdidž, S. Hol, E. Čester, P. Vilis, E. Benet, H. Gans, Dž. Fisk, D. Strinati) Božilović sledi sopstvene originalne ideje i iznosi kritičke poglede, ne robujući autoritetima u nauci. U intelektualnim i akademskim krugovima, jednako kao i kod „običnih“ čitalaca, njegov samosvojan kritički pristup čini ga prepoznatljivim kada je u pitanju problematika savremenog kulturnog i popularnog umetničkog stvaralaštva. Kao autor (estetičar i sociolog), Božilović nije postmodernista, a još manje je

tradicionalista koji kulturu vidi kao prost odblesak društvenih struktura. S druge strane, on ne ignoriše doprinose klasika kulturološke misli, a veoma je zainteresovan i otvoren za različita rešenja koja nude savremene studije kulture (*Cultural studies*). Nikola Božilović je iznad svega kritički sociolog kulture (još preciznije – kulturni sociolog onog tipa koji zagovara Džefri Aleksander u konceptu „strogog programa“). On ima otklon prema svemu što je konzervativno, anahrono i što se kosi sa savremenim tendencijama, pri čemu kulturi (pa i onoj popularnoj) pripisuje relativnu autonomiju u odnosu na krute varijable društvene strukture. Popularna kultura u tom smislu uspešno se bori sa izazovima današnjeg vremena i odoleva brojnim iskušenjima koja joj stoje na putu.

Monografija Nikole Božilovića o kojoj je reč poslužiće studentima (posebno onima koji se specijalizuju u oblasti studija kulture) kao vredno teorijsko štivo iz koga mogu proveriti ili uvećati znanja iz ove aktuelne oblasti života i stvaralaštva. Autor piše stilom koji je komunikativan, pristupačan i razumljiv širokim slojevima publike, ali u meri koja ne umanjuje njegov intelektualni nivo, teorijsku ozbiljnost i naučnu uverljivost. Publikovanjem, ovo delo započinje svoj samostalni život i biva prepušteno slobodnoj društvenoj komunikaciji. O njegovim vrednostima i teorijskom dometu prosudiće stručna javnost i svi oni koje interesuju mnogostruka i ambivalentna značenja popularne kulture.

Jelena Petković